

Чигрина Г. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансових розслідувань
Університету державної фіскальної служби України

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ ФАКТІВ УЧИНЕННЯ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. Метою дослідження є встановлення сукупності обставин, які підлягають доказуванню, аналіз доказів і особливостей їх збирання та використання під час досудового розслідування фактів фіктивного підприємництва (стаття 205 Кримінального кодексу України).

Ключові слова: документ, доказ, доказування, збирання доказів, використання доказів, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Об'єктом дослідження є злочинна діяльність, пов'язана з фіктивним підприємництвом, та сукупність правовідносин, які виникають у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами вчинення фіктивного підприємництва, за ознаками злочинів, передбачених ст. 205 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1; 10].

Предметом дослідження є обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, розпочатому за фактами фіктивного підприємництва, за ознаками злочинів, передбачених ст. 205 КК України; узагальнення матеріалів слідчої та судової практики застосування норм кримінального процесуального права, статистичних даних, а також думок учених та працівників практичних підрозділів щодо проблем досудового розслідування та судового розгляду фактів вчинення злочинів, передбачених ст. 205 КК України [1; 10].

Фіктивне підприємництво сьогодні – один із способів неконтрольованого збагачення окремих суб'єктів господарювання та злочинних груп. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів, передбачених ст. 205 КК України, вже не один рік є дискусійним і актуальним питанням. Деякі юристи пропонують декриміналізувати ст. 205 КК України (Фіктивне підприємництво), посилаючись на досвід окремих європейських держав. Інші вважають, що її взагалі треба вилучити, оскільки така діяльність апіорі не є кримінальним правопорушенням, а може тільки бути способом вчинення злочину. Також існують протилежні думки, що слід посилити санкцію ст. 205 КК України аж до позбавлення волі. Ми поєднуємо погляди вчених та практикуючих юристів, які вважають, що декриміналізація фіктивного підприємництва на цьому історичному етапі розвитку України є передчасною [4; 6].

Згідно з новим КПК України, який набрав чинності у 2012 році, зазначений вид злочинів віднесений до основної підслідності слідчих органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (далі – слідчі податкової міліції) (ч. 3 ст. 216 КПК України) [2]. Як показує вивчення статистичної звітності за період дії нового КПК України, за період часу з 2013 по 2016 рік, основні показники розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України [1], слідчими підрозділів податкової міліції такі:

– розпочато кримінальних проваджень: 2013 р. – 770; 2014 р. – 897; 2015 р. – 1066; 2016 р. – 1408;

– закінчено досудових розслідувань (кримінальних справ): 2013 р. – 183 (23,8%); 2014 р. – 253 (28,2%); 2015 р. – 263 (24,7%); 2016 р. – 651 (46,2%);

– із закінчених досудових розслідувань (кримінальних справ) направлено до суду з обвинувальним актом: 2013 р. – 94 (51,4%); 2014 р. – 157 (62,0%); 2015 р. – 184 (70,1%); 2016 р. – 237 (36,4%);

– із закінчених досудових розслідувань (кримінальних справ) – закрито на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 (встановлена відсутність події кримінального правопорушення (злочину)) або п. 2 ч. 1 ст. 284 (встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (злочину)) КПК України: 2013 р. – 53 (29,1%); 2014 р. – 28 (11,1%); 2015 р. – 30 (11,4%); 2016 р. – 312 (56,1%);

– розглянуто кримінальних проваджень судом: 2013 р. – 66; 2014 р. – 106; 2015 р. – 138; 2016 р. – 214;

– по розглянутих кримінальних провадженнях винесено вироків судом, з яких виправдувальних: 2013 р. – 53 (80,3%) (0 – виправдувальних); 2014 р. – 54 (50,9%) (0 – виправдувальних); 2015 р. – 94 (68,1%) (0 – виправдувальних); 2016 р. – 129 (60,3%) (0 – виправдувальний). Вивчення вироків судів та узагальнення практики розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України [1], дає підстави зробити висновки про те, що документи є основними матеріальними носіями інформації (фактичних даних) про фіктивне підприємство. Так, наявні документи та інші матеріали не тільки дозволяють слідчому (прокурору) на початковому етапі розслідування за умов внесення відомостей про вчинення фіктивного підприємництва до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), обґрунтовано визначити попередню правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України (п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України [2], але й обрати необхідний алгоритм дій на подальшому етапі розслідування. Відсутність документів та неможливість їх віднайти і вилучити – унеможливають доказування фактів вчинення фіктивного підприємництва та сприяють уникненню від відповідальності осіб, які вчинили ці злочини. Цей висновок підтверджується незначною кількістю закінчених досудових розслідувань (кримінальних справ): 2013 р. – 183 (23,8%); 2014 р. – 253 (28,2%); 2015 р. – 263 (24,7%); 2016 р. – 651 (46,2%) – відсоток вирахований як співвідношення розпочатих та закінчених кримінальних проваджень (кримінальних справ) у відповідному році. Крім того, на заключному етапі розслідування відсутністю документів зумовлене закриття кримінальних проваджень на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 (відсутність події кримінального правопорушення (злочину)) та п. 2 ч. 1 ст. 284 (відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (злочину)) КПК України [2]: 2013 р. – 53 (29,1%); 2014 р. – 28 (11,1%); 2015 р. – 30 (11,4%);

2016 р. – 312 (56,1%) – відсоток вирахований як співвідношення закінчених та закритих кримінальних проваджень (кримінальних справ) у відповідному році. Вивчення матеріалів закритих кримінальних проваджень (кримінальних справ) показало, що у більшості випадків (87% вивчених справ), відомості про фіктивне підприємництво до ЄРДР були внесені передчасно, а зібрані матеріали не давали можливості на початковому етапі розслідування обґрунтовано визначити попередню правову кваліфікацію злочину, передбаченого ст. 205 КК України (п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України) [1; 2].

Отже, враховуючи те, що процес розслідування будь-якого злочину умовно можна розділити на три етапи: *початковий, наступний та заключний*, з метою удосконалення методики досудового розслідування фактів фіктивного підприємництва, нами були виділені та проаналізовані ключові проблеми, які доцільно вирішувати слідчому (прокурору) на кожному із зазначених етапів.

Так, на *початковому етапі* розслідування злочину слідчий (прокурор) повинен чітко уявляти обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, яке він планує розпочати та розслідувати (ст. 91 КПК України) [2]. Ураховуючи викладене, одержавши повідомлення, заяву чи самостійно виявивши з будь-якого джерела обставини, що свідчать про вчинення фіктивного підприємництва, слідчому (прокурору) необхідно пам'ятати, що диспозиція ст. 205 КК України є бланкетною, тобто вимагає від особи, яка розпочинає досудове розслідування, знання не тільки кримінального [1] та кримінального процесуального [2] законодавства, але й законодавства у сфері господарської діяльності [3;7] та оподаткування [8], а також інших нормативно-правових актів, які були чинними у період часу за який виявлені факти фіктивного підприємництва. Таким чином, спочатку слідчому (прокурору) необхідно з'ясувати (ст. ст. 91; 214 КПК України) [2]:

1) *подія злочину (період вчинення злочину (фіктивного підприємництва))*.

Як показує вивчення практики розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України, ці злочини є продовжуваними, тобто фіктивне підприємництво – це незаконна (фіктивна) господарська діяльність, яка, як правило, здійснюється протягом певного періоду часу. Це підтверджується і положеннями чинного Господарського кодексу (далі – ГК) України, де зазначено, що підприємництвом є господарська діяльність, яка здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів із метою одержання прибутку. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність). Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку – ч. 2 ст. 3; ст. 42 ГК України [3]. Крім того, у ст. 55-1 (Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання) ГК України законодавець перелічує ознаки фіктивності, що дають підстави для звернення до суду про припинення юридичної особи або *припинення діяльності* фізичною особою-підприємцем, зокрема визнання реєстраційних документів недійсними: зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи; незареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством; зареєстровано (перереєстровано) у органах державної реєстрації фізичними особами з подальшим переданням (оформленням)

у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження; зареєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників [3]. У разі виявлення перелічених обставин, слідчим (прокурором) повинно вирішуватись питання щодо початку кримінального провадження як за фактом вчинення злочину, передбаченого ст. 205 (Фіктивне підприємництво), так і за фактом вчинення злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України (підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців), встановлення та притягнення до кримінальної відповідальності особи (осіб), яка спочатку здійснила державну реєстрацію такого суб'єкта господарювання, а потім здійснювала незаконну (фіктивну) підприємницьку діяльність (ст. 214 КПК України) [1; 2];

2) *спосіб учинення злочину (фіктивного підприємництва) (об'єктивна сторона злочину)*.

Під час визначення та доказування способу вчинення фіктивного підприємництва необхідно пам'ятати, що за сам факт створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) кримінальна відповідальність не настає, необхідно довести що цим суб'єктом підприємницької діяльності фактично протягом певного періоду часу здійснювалась незаконна (фіктивна) господарська діяльність (яка саме?) або здійснювалися види діяльності, щодо яких є заборона (які саме?);

3) *мета створення (придбання) суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) (суб'єктивна сторона злочину)*.

Під час учинення злочинів, передбачених ст. 205 КК України, мета нерозривно пов'язана і знаходить своє відображення в обраному підозрюваним (підозрюваними) способі здійснення фіктивного підприємництва (здійсненні певного виду незаконної діяльності або здійсненні видів діяльності, щодо яких є заборона). Доказування способу вчинення злочину (*наявність об'єктивної сторони злочину*), тобто доказування фактичного здійснення створеним (придбаним) суб'єктом незаконної господарської діяльності або здійснення цим суб'єктом видів діяльності, щодо яких є заборона, автоматично тягне за собою доказування мети (*наявність суб'єктивної сторони злочину*) як результату реалізованого власником (власниками), засновником (засновниками) (*суб'єктом (суб'єктами) злочину*) злочинного наміру, тобто наявність у діях підозрюваного (підозрюваних) складу злочину, передбаченого ст. 205 КК України (залежно від слідчої ситуації – також злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України);

4) *особа (особи), яка вчинила фіктивне підприємництво (суб'єкт злочину)*.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 205 КК України, формально може бути осудна, правоздатна та дієздатна фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Такий висновок можна зробити, керуючись вимогами п. 3 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [7], у якому зазначено, що фізичною особою, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю, але не має повної цивільної дієздатності, крім паспорта, подається нотаріально засвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника чи органу опіки та піклування.

Ураховуючи викладене, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 205 КК України може бути:

– особа (особи), яка створила (придбала) суб'єкт підприємницької діяльності (юридичну особу), тобто є засновником (власником) та особисто здійснювала фіктивну підприємницьку діяльність або керувала цією діяльністю, тобто одночасно є і засновником (власником), і службовою особою (керівником, бухгалтером (головним бухгалтером)) фіктивного підприємства. На нашу думку, особа (особи), яка створила (придбала) суб'єкт підприємницької діяльності (юридичну особу), тобто є засновником (власником), *але не здійснювала фіктивної підприємницької діяльності* не може нести кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 205 КК України, якщо не встановлена обізнаність цієї особи щодо дій службових осіб, створеного (придбаного) нею суб'єкта господарювання. За певних умов така особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності тільки за вчинення злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України (Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців) та/чи вчинення інших видів злочинів (залежно від слідчої ситуації);

– особа (особи), яка фактично здійснювала незаконну (фіктивну) підприємницьку діяльність, тобто є службовою особою (керівником, бухгалтером (головним бухгалтером)) фіктивного підприємства і в силу своїх повноважень була обізнана щодо незаконної діяльності такого підприємства;

5) *обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину* (вчинення фіктивного підприємництва повторно; розмір (сума) завданої шкоди державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам. За вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 205 КК України, притягнення особи до кримінальної відповідальності можливе, якщо її умисні діяння завдали великої матеріальної шкоди. При цьому матеріальна шкода, яка заподіяна фізичним особам, вважається великою, якщо вона у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а матеріальна шкода, яка заподіяна державі або юридичним особам, вважається великою, якщо вона у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; та інші обставини, які обтяжують покарання (ст. 67 та ч. 2 ст. 205 КК України)[1]);

6) *обставини, що характеризують особу* (осіб), яка створила або придбала суб'єкт підприємницької діяльності (юридичну особу) та/чи фактично здійснювала фіктивну підприємницьку діяльність;

7) *перелік майна та розмір коштів, які підлягають арешту* у зв'язку із вчиненням злочином.

Ураховуючи викладені типові обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, розпочатому за фактом вчинення злочину, передбаченого ст. 205 КК України, пропонуємо *перелік матеріалів*, достатніх для попередньої правової кваліфікації цієї категорії злочинів та прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР на початковому етапі розслідування:

а) копії/оригінали реєстраційних документів фіктивного суб'єкта господарювання та документів бухгалтерського і податкового обліку та звітності, які підтверджують виявлені факти фіктивного підприємництва, здійснюваного цим суб'єктом (*документи, які підтверджують факт створення, придбання та діяльності суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи)*);

б) документ (*акт, висновок, довідка тощо*), який установлює:

– період часу, протягом якого здійснювалось фіктивне підприємництво;

– особу (осіб), яка створила (придбала) суб'єкт підприємницької діяльності (юридичну особу);

– особу (осіб), які обіймали посади керівника та бухгалтера (головного бухгалтера) за період діяльності фіктивного суб'єкта підприємництва; період роботи кожної із службових осіб (керівника та бухгалтера (головного бухгалтера) – у разі виявлення фактів їх призначення-звільнення), вид та розмір (сума) завданої цією особою шкоди;

– вид незаконної діяльності з метою прикриття якої здійснювалось фіктивне підприємництво;

– розмір (сума) завданої шкоди державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам;

в) пояснення/рапорти фахівців, які виявили факти фіктивного підприємництва (*ревізорів, аудиторів, фахівців у сфері комп'ютерних технологій, слідчих, оперуповноважених тощо*).

Визначивши типові обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) [2], пропонуємо пересвідчитись у важливості як джерел доказів первинних документів бухгалтерського та податкового обліку для подальшого прийняття обґрунтованих процесуальних рішень на початковому етапі розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України.

Так, доказуючи наявність події злочину, доцільно враховувати, що для вчинення фіктивного підприємництва не достатньо встановити факт створення або придбання особою (особами) суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб). Необхідно доказати, що створеним (придбаним) підприємством фактично здійснювалась незаконна діяльність та/чи здійснювались види діяльності, щодо яких є заборона, доказавши таким чином суб'єктивну сторону злочину, яка полягає не у створенні (придбанні) суб'єкта господарювання, а саме у необхідності прикрити незаконну діяльність або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, якими планував займатись засновник (засновники) (власник (власники)) юридичної особи. Отже, як зазначалось вище, досліджуваний злочин є продовжуваним. Фіктивне підприємництво складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, які тривають протягом певного періоду часу. Фіктивні підприємства, як правило, виявляються під час контрольно-перевірочної роботи Державної фіскальної служби (далі – ДФС) України (у 37% із вивчених кримінальних проваджень (кримінальних справ)) та цілеспрямованого проведення підрозділами податкової міліції оперативно-розшукових заходів (у 46% із вивчених кримінальних проваджень (кримінальних справ)). Про використання фіктивного підприємництва стає відомо під час перевірок (гласних та негласних) суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) реального сектора економіки. У всіх випадках виявленого фіктивного підприємництва повинна даватись правова оцінка діям як засновників (власників), так і службових осіб (керівника, головного бухгалтера (бухгалтера)) фіктивного підприємства. Так, наприклад, має місце співучасть у вчиненні злочину, якщо буде доказано надання фіктивним підприємством «послуг» підприємствам реального сектора економіки в ухиленні від оподаткування (ст. 205 та ч. 5 ст. 27, ст. 212 КК України) та/чи незаконному відшкодуванні податку

на додану вартість (далі – ПДВ) з бюджету (ст. 205 та ч. 5 ст. 27, ст. 191 КК України), як пособництво у вчиненні зазначених злочинів. Крім того, в діях власників (засновників) фіктивного підприємства вбачається підроблення документів, тобто вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 358 та 366 (залежно від слідчої ситуації). Виявити такі факти та встановити період, протягом якого здійснювалось фіктивне підприємництво спеціаліст може *тільки шляхом вивчення первинних документів бухгалтерського та податкового обліку і звітності*. Якщо йдеться про сферу оподаткування, такими спеціалістами, до початку кримінального провадження (до внесення відомостей про вчинення злочину, передбаченого ст. 205 КК України, до ЄРДР), як правило, є ревізори-інспектори Державної фіскальної служби України, які уповноважені перевіряти фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання [8; 9], а після початку кримінального провадження (ст. 214 КПК України) [2] – експерт, який проводитиме судово-економічну, почеркознавчу, дактилоскопічну, трасологічну та інші види експертиз у разі їх призначення слідчим (прокурором).

Як зазначалось вище, порушення законодавства, яке регламентує порядок зайняття господарською діяльністю, виявлені перевіряючими до початку кримінального провадження, фіксується в Акті перевірки [3; 8; 9]. Цей документ, на нашу думку, є незамінним під час вирішення питання про наявність у діях порушників ознак злочину, передбаченого ст. 205 КК України, тому, що в Акті зазначені:

- період часу, за який виявлені факти фіктивного підприємництва;
- вид і розмір (сума) заподіяної фіктивним підприємництвом шкоди державі та/чи банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам, громадянам;
- норми законодавства, вимоги якого порушені в результаті здійснення фіктивного підприємництва;
- способи прикриття незаконної діяльності та/чи здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона;
- службові особи (керівник та бухгалтер (головний бухгалтер)), які були відповідальними за фінансово-господарську діяльність юридичної особи протягом періоду часу, за який виявлені порушення;
- первинні документи бухгалтерського і податкового обліку та інші документи, які підтверджують виявлені факти фіктивного підприємництва.

Таким чином, досвід розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України [1], показує, що значна частина перелічених відомостей на початковому етапі розслідування може бути одержана з Акту перевірки. Крім того, в Акті перевірки зафіксована інша інформація, необхідна для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Зазначена в Акті інформація дає можливість слідчому (прокуророві) обрати необхідний алгоритм дій не тільки на початковому, але й протягом наступного етапу розслідування вчиненого злочину. Із метою забезпечення розслідування злочину в розумні строки на початковому етапі розслідування, окрім Акту, доцільно також проаналізувати та узагальнити зміст первинних та інших документів бухгалтерського і податкового обліку та звітності, установчих, реєстраційних та інших документів, а також одержати відомості з інформаційних джерел, доступних слідчим та прокурорам у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Але, як пока-

зує вивчення практики розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України, у більшості випадків, одержаних відомостей не достатньо для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Із метою збирання доказів фіктивного підприємництва на початковому етапі розслідування частіше за інші процесуальні дії, проводиться тимчасовий доступ до документів, які підтверджують фактичну господарську діяльність суб'єкта господарювання реального сектора економіки, який користувався «послугами» фіктивного підприємства. Ефективним є тимчасовий доступ до документів з одночасним вилученням, проведений за участю спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку, комп'ютерних технологій, господарської діяльності, яка здійснюється порушниками тощо. Більш результативним може бути обшук за участю спеціалістів у зазначених сферах та за умов обов'язкового застосування відеозапису з метою фіксування процесу проведення обшуку. Залежно від обставин кримінального провадження під час проведення процесуальних дій доцільно вилучати саме оригінали документів, а не копії (як правило, надалі ці документи направляються на почеркознавчу, трасологічну, технічну чи дактилоскопічну експертизу).

Спілкування з працівниками практичних підрозділів (слідчими, прокурорами) дозволяє зробити висновок про існування на початковому та наступному етапах розслідування певних проблем, пов'язаних із виявленням та вилученням документів бухгалтерського та податкового обліку (як основних джерел доказів фіктивного підприємництва). Усвідомлюючи важливість документів для процесу доказування, порушники всіляко перешкоджають слідчим у їх вилученні. На жаль, окремі працівники прокуратури та слідчі судді також не завжди розуміють значення саме документів для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин фіктивного підприємництва і, як наслідок, використовуючи формальні підстави, відмовляють слідчим у задоволенні клопотань про проведення процесуальних дій, спрямованих на виявлення та вилучення (виїмку) документів у порушників законодавства у сфері господарської діяльності та партнерів по бізнесу, які користуються «послугами» таких суб'єктів.

Із метою отримання показань щодо фактів здійснення фіктивного підприємництва після виявлення та вилучення документів, проводяться допити як засновників (власників), так і керівника та бухгалтера (головного бухгалтера), а також (за наявності) інших співробітників підприємства (господарства). На підтвердження своїх показань допитувана особа повинна посилатись на відповідний документ. Цей факт фіксується у протоколі. Отже, документ має визначальне значення і під час формування таких процесуальних джерел доказів як показання. До обставин, які підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування необхідно віднести також обставини, які характеризують особу підозрюваного (підозрюваних) (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України) [2]. Вивчення особи підозрюваного (підозрюваних) у фіктивному підприємстві доцільно розпочинати з виявлення та аналізу документів про створення (придбання) суб'єкта господарювання, наказів про призначення (звільнення) службових осіб (керівника, бухгалтера (головного бухгалтера); кола службових обов'язків, пов'язаних із веденням бухгалтерського та податкового обліку, а також виявлення фактів порушення порядку заняття господарською діяльністю раніше, наявність попередніх судимостей (можливо

за злочини у сфері господарської діяльності); психічних захворювань (перевірка по обліках у нарко- та психдиспансері); наявних матеріальних цінностей, рахунків у банках, нерухомоті тощо (з метою накладення арешту). Документи, які характеризують особу підозрюваного (підозрюваних), приєднуються до матеріалів кримінального провадження (справи) і дозволяють зробити висновок про осудність підозрюваного (підозрюваних) та офіційно повідомити про підозру (у разі неосудності підозрюваного – до матеріалів справи приєднуються відповідний висновок судово-психіатричної експертизи).

Подальші слідчі ситуації під час розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України, зумовлені ефективністю проведення розслідування на початковому етапі, повнотою зібраного фактичного матеріалу (наявністю первинних документів бухгалтерського та податкового обліку), результатами перевірки висунутих версій, а також ставленням підозрюваного (підозрюваних) до повідомленої йому підозри. Залежно від обсягу та характеру зібраної інформації (доказів), нові слідчі версії будуть мати більш конкретний характер.

Лише після виявлення всіх обставин вчиненого злочину, перевірки можливих версій і зібрання необхідних доказів у кримінальному провадженні приймається рішення про завершення розслідування.

Ураховуючи викладене, пропонуємо перелік матеріалів, достатніх для закінчення розслідування злочину, передбаченого ст. 205 КК України, у розумні строки:

1) *реєстраційні документи та документи бухгалтерського і податкового обліку та звітності, які підтверджують виявлені факти фіктивного підприємництва* (створення, придбання) та підтвердження незаконної діяльності суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи), вилучені:

- у державного реєстратора;
- за місцем реєстрації фіктивного суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) як платника податків (у територіальному органі Державної фіскальної служби України);
- у порушника законодавства;
- у партнерів по бізнесу порушника (у суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) реального сектора економіки, які користувалися «послугами» фіктивного підприємства);
- у банківських установах (за місцем відкриття рахунків фіктивним суб'єктом підприємництва) та в інших місцях (залежно від обставин кримінального провадження та діяльності фіктивного підприємства);

2) *висновки експертів* щодо підтвердження документами розміру (суми) завданих збитків; встановлення фактів підроблення документів, печаток, штампів тощо;

3) *речові докази фіктивного підприємництва* (документи з викривленими відомостями та іншими елементами підробки; штампи; печатки; комп'ютерна техніка, грошові кошти, банківські картки тощо);

4) *показання фізичних осіб* (свідків, підозрюваних, спеціалістів) щодо фактів фіктивного підприємництва (створення (придбання) та незаконної діяльності суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи));

5) *документи, які характеризують особу підозрюваного (підозрюваних)* (характеристики, копії паспорта, копії вироків суду (за наявності судимості); довідки про психічний та фізичний стан (висновки судово-психіатричної експертизи підозрю-

ваного (у разі її проведення під час розслідування), накази про призначення (звільнення) та посадові інструкції, документи, які підтверджують наявне у власності підозрюваного рухоме та нерухоме майно, грошові кошти та інші зібрані під час розслідування документи).

Таким чином, проаналізувавши етапи розслідування злочинів, передбачених ст. 205 КК України, можна зробити такі висновки та надати загальні рекомендації щодо збирання та використання документів (як ключових джерел доказів):

1) фіктивне підприємництво виявляється під час перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) реального сектора економіки;

2) диспозиція ст. 205 КК України є бланкетною, тобто вимагає від особи, яка розпочинає досудове розслідування, знання не тільки кримінального [1] та кримінального процесуального [2] законодавства, але й законодавства у сфері господарської діяльності [3;7] та оподаткування [8], а також інших нормативно-правових актів, які були чинними у період часу за який виявлені факти фіктивного підприємництва;

3) під час учинення злочину, передбаченого ст. 205 КК України, особа притягається до кримінальної відповідальності не за сам факт створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи), а за незаконну господарську діяльність та/чи здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона під прикриттям створеного (придбаного) суб'єкта підприємницької діяльності;

4) попередня правова кваліфікація дій за ознаками злочинів, передбачених ст. 205 КК України, можлива за наявності документів бухгалтерського і податкового обліку, підтверджуючих фіктивне підприємництво, вилучених у суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) реального сектора економіки, які користувалися «послугами» фіктивного підприємства, тобто були партнерами по бізнесу порушника (п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України);

5) першочергові процесуальні дії (тимчасовий доступ до документів; обшук; огляд місця події) повинні бути спрямовані на встановлення місця знаходження та вилучення реєстраційних документів та документів бухгалтерського і податкового обліку та звітності, які підтверджують виявлені факти фіктивного підприємництва (створення (придбання) та незаконну діяльність суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи));

6) основними експертизами, які можуть призначатися у кримінальному провадженні, є: судово-економічна, почеркознавча, трасологічна, дактилоскопічна експертиза; технічна експертиза документів;

7) допити фізичних осіб доцільно проводити з використанням відповідних реєстраційних документів та документів бухгалтерського і податкового обліку та звітності, які підтверджують виявлені факти фіктивного підприємництва (створення (придбання) та незаконну діяльність суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи));

8) під час обшуку та огляду місця події, а також інших процесуальних дій, пов'язаних із вилучення документів, комп'ютерної техніки та інших речових доказів, доцільно застосовувати відеозапис проведення процесуальної дії;

9) до проведення процесуальних дій доцільно залучати фахівців підрозділів, які виявили факти фіктивного підприємництва (ревізорів-інспекторів, оперуповноважених, фахівців у сфері комп'ютерних технологій) та експертів-криміналістів.

Висновки. Ураховуючи викладене, проведене дослідження дозволяє зробити висновки про те, що:

– доказування – це процес системний, який триває на всіх етапах розслідування злочинів;

– доказування є ефективним тільки у разі збирання, перевірки та оцінки як кожного доказу окремо, так і у комплексі (взаємозв'язку) з іншими доказами, зібраними на відповідному етапі розслідування злочину;

– надання переваг окремим елементам процесу доказування та ігнорування інших, приводить до затягування строків розслідування та однобічності у збиранні доказів і, як результат, не дає можливості у розумні строки встановити у повному обсязі обставини, що мають значення для кримінального провадження та прийняти законне рішення на заключному етапі розслідування (ст. 28; ч. 2 ст. 91 КПК України) [2];

– особливість доказування фактів учинення злочинів, передбачених ст. 205 КК України [1], полягає у тому, що маючи документи, які підтверджують виявленні факти фіктивного підприємництва, можна формувати інші допустимі для використання у кримінальному провадженні джерела доказів: показання, висновки експерта, речові докази і відсутність документів унеможливує притягнення порушників до кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво (ч. 2 ст. 84 КПК України) [1; 2].

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України: Кодекс: від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 09.07.2017 року).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України: Кодекс: від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 09.07.2017 року).
3. Господарський кодекс України: Закон України: Кодекс: від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 13.07.2017 року).
4. Бондарчук В.В. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України) : автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.

5. Довбаш Р.С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням податку на додану вартість: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
6. Злочин чи спосіб учинення? Газета «Закон і бізнес». Випуск №14 (1312). URL: <http://zib.com.ua/ua/issue/561/> (дата звернення 11.07.2017 року).
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/755-15> (дата звернення 16.07.2017 року).
8. Податковий кодекс України: Закон України: Кодекс: від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 10.07.2017 року).
9. Про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України: від 21 травня 2014 року № 236 (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-p> (дата звернення 10.07.2017 року).
10. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Верховний Суд України: Постанова пленуму від 25.04.2003 N 3. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03> (дата звернення 10.07.2017 року).

Чигрина Г. Л. Доказательства и доказывание фактов совершения фиктивного предпринимательства

Аннотация. Целью исследования является установление совокупности обстоятельств, подлежащих доказыванию, анализ доказательств и особенностей их собирания и использования во время досудебного расследования фактов фиктивного предпринимательства (статья 205 Уголовного кодекса Украины).

Ключевые слова: документ, доказательство, доказывание, собирание доказательств, использование доказательств, уголовное производство.

Chyhyryna H. Evidence and proving the facts of committing fictitious entrepreneurship

Summary. The purpose of the study is to identify the totality of circumstances that are subject to proof, to analyse evidence and the specifics of their collection and use during pre-trial investigation of fictitious business facts (Article 205 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: document, evidence, proof, proving, collection of evidence, use of evidence, criminal proceedings.